

Equal opportunities and the deconstruction of the contemporary family / Egalitatea de șanse și destructurarea familiei contemporane

Corina Bistriceanu Pantelimon

Department of Psychology and Educational Sciences, *Spiru Haret* University

Address correspondence to: Corina Bistriceanu Pantelimon, Department of Psychology and Educational Sciences, *Spiru Haret* University, 46G Fabricii Street, Bucharest 6, Romania. Ph.: +40756990804; E-mail: corinabistriceanu@yahoo.com

Abstract

Based on social justice theories, sociological studies on equal opportunities have extended to the family area. The division of roles according to the sex and age structure is extremely important in order to render the functional dimension coherent to the structural dimension of the family group. Interactionism, along with conflictualism, redefine the family as a flexible, process-based entity, in which the roles and patterns of interaction are continually redesigned, depending on the interests and abilities of each member. The perspective proposed by the current discourse on equal opportunities has deconstructing consequences on the family division by gender and age, but also over the traditional forms of authority. Thus, changes appear in the distribution of roles and in status attributes with regard to the marital – husband-and-wife – dimension. Traditional forms of authority (such as that of man over woman) and the separation of activity areas have been replaced with egalitarian decision and interaction formulas, but also with the complete or at least partial overlapping of family activities. The generational – parents-and-children – dimension has also been affected. Parents' authority over their children is mitigated by limiting the children's real dependence on their parents and by each family's emotional focusing primarily on its children. The support of these changes is constituted by policies that promote women's and children's rights outside the family framework. The result is the weakening of the family's integrative capacity and, as a consequence, the lessening of its relevance as a fundamental social institution.

Keywords: family; structure; role; and equal opportunities.

Familia, instituție și structură

Familia, ca unitate a rudeniei – unul dintre cele patru domenii ale socialului pe care științele sociale vest-europene le recomandă drept „*quarta* regală” a gândirii antropologice (Mihăilescu, 2007, p. 138) – este o instituție universală. Ca instituție, familia are un profil sociologic bine determinat. Conform lui Emile Durkheim (1901), instituția se formează din convingeri și moduri de conduită recunoscute în comunitate; în definiția faptului social, el accentuează operațional aceste coordonate, manifeste în moduri de acțiune, gândire și sensibilitate exterioare individului și având putere de coerciție asupra indivizilor.

Cele trei instituții pe care Giambattista Vico (1725) le-a observat ca făcând parte din toate culturile și corespunzând unei predispoziții spirituale general-umane sunt moartea, religia și familia. Aceste trei instituții sunt deopotrivă generatoare de socialitate și, așa cum remarca Roger Scruton ([1998] 2011, p. 18), de cultură. Ele contribuie la edificarea și la refacerea solidarității grupului: pe de o parte, legându-i laolaltă pe cei care participă în aceste instituții și care, ca atare, știu ce să simtă,

cum să simtă și fac acest lucru împreună; pe de altă parte, reintegrând oamenii, ca persoane (adică indivizi transfigurați de rolurile pe care le au în instituții) în comunitatea istorică, transtemporală, a continuității generaționale în cadrul unei anumite culturi. Printre faptele generatoare de socialitate și de cultură se numără predilect cele generatoare de o formă de coerciție care, așa cum remarcau Fauconnet și Mauss (1901), nu adoptă forma expresă a obligației. Ele asimilează norma normalității, prin interiorizarea ei, de regulă în timpul educației timpurii. Autorii menționați au sesizat faptul că indivizii regăsesc în instituții moduri prestabilite de a gândi și de a acționa, pe care le preiau automat, ca singurele moduri *normale* de gândire și acțiune. Din acest punct de vedere, ele pot fi văzute ca sacre. „Sunt sacre acele lucruri în care sălășluiește duhul comunității și în care destinul nostru se află în joc: așa cum e cazul, de pildă, cu sentimentele sexuale, cu atitudinea față de copii și părinți, cu ritualurile de inițiere ori cu cele legate de calitatea de membru al comunității, în cadrul cărora se formează (...) așa-zisul *noi*”, remarcă Roger Scruton ([1998] 2011, p. 19), în analiza întreprinsă asupra culturii moderne.

În istoria sociologiei, definirea instituțiilor a cunoscut reformulări dese. Între cele care au avut cel mai mare impact euristic trebuie menționată contribuția lui Talcott Parsons (1951, 1954). Pentru acesta, instituția este un mod de organizare a intereselor personale, o structură de roluri care se opune antitetic ideii de anomie sau o interfață în cadrul distincției cultură-societate. Familia este, conform acestei abordări, o instituție de tip relațional, având o structură de roluri care precizează conduitele și așteptările reciproce ale indivizilor.

O perspectivă mai nuanțată asupra instituțiilor este deschisă recent de Peter Berger și Thomas Luckmann ([1966] 2008), bucurându-se de consensul autorilor contemporani. Conform acestor autori, originea instituționalizării este una pur umană: obișnuința, deprinderea sau habitudinea duc la coagularea unor tipizări reciproce ale acțiunilor și ale actorilor implicați. Trăsăturile principale ale instituțiilor sunt a) istoricitatea și b) controlul asupra comportamentului uman. În opinia autorilor, instituțiile implică istoricitatea, deoarece tipizările reciproce ale acțiunilor apar în decursul unei istorii comune. Totodată însă, îndrăznim să adăugăm, prin configurarea structurală a unor modele (moduri de simțire, gândire și acțiune), ele implică și transindividualitatea. De asemenea, având capacitatea de a controla comportamentul uman, instituțiile impun inerența și implacabilitatea unui anumit tip de control prin formare (spre deosebire de controlul prin conformare) ce vizează nu numai comportamentul, ci și felul de a fi al persoanelor: acest lucru este vizibil mai ales în cazul instituțiilor tradiționale, care, spre deosebire de cele raționale, controlează indivizii formându-i conform modelelor lor. Ei sunt astfel într-un anumit fel, deoarece au fost formați într-o anumită instituție sau cultură (familială, etnică, locală, religioasă etc.); controlul se exercită, așadar, în afara conștiinței individuale, din interior. Astfel, modul de a fi membru al unei familii (de a deține unul dintre rolurile constitutive ale structurii familiale) nu este mereu conștientizat de indivizii care îl reprezintă; el îi condiționează însă în comportamente, atitudini, credințe etc., mai puternic decât orice formă de control exterior. El este, de asemenea, asumat ca identitate de către purtătorii săi și nu poate fi niciodată abandonat. Spre deosebire, controlul prin conformare, cel în care norma nu a devenit normal, este cel exercitat de la exterior: forma nu este interiorizată într-o cultură instituțională (căci există numeroase instituții fără o cultură asociată), nu există modele de a fi, identități, ci numai obligativități cu rost funcțional-pragmatic. Acest lucru este evident în cadrul instituțiilor raționale. Membrii unei companii, ai unui club sau grup civic se conformează unor norme exterioare de comportament, pe care nu numai că le conștientizează în permanență, dar le și perfecționează, prin anumiți exponenți, lideri sau reprezentanți. Există astfel un circuit al controlului, de la generatorii de norme la corpusul normativ și de la acest corpus la membrii instituției (rolurile de membri sau de generatori de norme sau lideri pot coincide sau pot fi îndeplinite de membri diferiți). În acest circuit, luciditatea și voința actorilor sunt permanent

prezente, căci altfel normele nu ar putea fi nici create și nici adoptate. Ele însă nu sunt niciodată asimilate în structura organică a identității celor pe care îi „con-formează” –respectăm riguros normele de conduită de la locul de muncă, la club sau într-un grup de acțiune civică, dar le abandonăm imediat ce părăsim instituțiile respective.

În instituționalizare rezidă caracterul obiectiv al societății: această obiectivitate presupune, susțin autorii menționați, exterioritatea fundamentală a instituțiilor în fața demersului de cunoaștere al indivizilor. Constituirea socialului se face în cadrul unui proces dialectic aflat în perpetuă desfășurare, ce presupune **exteriorizarea** (manifestarea umană în instituții), **obiectivarea** (perceperea instituțiilor ca realități în sine) și **interiorizarea** (reproiectarea lumii sociale în conștiință, prin socializare). „*Societatea este un produs uman. Societatea este o realizare obiectivă. Omul este un produs social*” (Berger și Luckman, [1966] 2008, p. 89). Instituții precum familia induc și presupun totodată o viziune etică (omul este obiect al judecății, având responsabilitate pe termen lung) și siguranța emoțională pe care o garantează practicarea virtuții. Virtutea este a ști ce să simți și cum să exprimi, iar această învățătură este condensată în moduri de conduită, de gândire și de sensibilitate aparținând culturii comune. „Cultura comună îi spune (omului) cum și ce să simtă, iar făcând asta îi ridică viața pe planul etic, unde gândul judecății sălășluiește în tot ce face” (Scruton, [1998] 2011, p. 28).

Familia este una dintre cele mai răspândite instituții, și acest lucru devine evident din punct de vedere antropologic mai ales în virtutea înțelegerii sale ca unitate a rudeniei. În înțelegerea ei ca instituție, este evident acum că trebuie să accentuăm conținutul său obiectiv și caracterul său de exterioritate față de indivizi. Aceste trăsături sunt evidențiate în capacitatea sa de a reproduce structuri: de roluri, de status-uri și de vârste, definite după criteriul diferențierii. Caracteristicile procesului de structurare constă în asamblarea elementelor diferențiate într-o ordine coerentă (...?). În familie, individualitatea se construiește prin delimitare, iar identificarea persoanei se face prin apartenență: X este fiul/soțul/fratele lui Y. Există, în această capacitate a familiei de a delimita persoanele și de a le integra totodată, un aparent paradox recunoscut și subliniat în sociologie de Georg Simmel. În general, individualitatea (specificul individual al personalității) tinde să crească pe măsura extinderii mediului social al individului, așa cum a demonstrat Louis Dumont într-un studiu ([1983] 1996) rămas referențial pentru problema individualismului modern. Integrarea în formele solidarității organice (bazată pe diferențiere), participarea la schimbul generalizat, concurența și specializarea sunt fenomene care favorizează diferențierea indivizilor și separarea lor. Nevoia de recunoaștere, general umană, argumentată ca atare de Tzvetan Todorov în eseu *Viața comună* ([1995] 2009), devine din ce în ce mai acută pe măsură ce indivizii, tot mai ușor de cunoscut (având o identitate personală din ce în ce mai precisă), sunt din ce în ce mai greu de recunoscut (nu dețin identitate culturală sau socială). După cum remarcă Simmel, există o variație invers proporțională între identitatea socială sau culturală (dată de apartenența la un ansamblu social cu un grad mare de specificitate) și identitatea individuală. Singurul grup care poate favoriza tendința spre individualizare este tocmai familia, așezată în antinomie cu societatea: „Individul este dezarmat în fața societății întregi; doar acordând o parte a Sinelui său absolut altora și legându-se de ei își mai poate salva sentimentul individualității (...)” (Simmel, 1999, p. 694). Paradoxal, familia este adăpostul în care individul își afirmă mai puternic individualitatea personală, și totodată grupul care îl integrează cel mai strâns. Acest dublu rol al familiei (extensia personalității individului, dar și precizarea, definirea ei specifică în deosebire cu personalitățile celorlalți) determină „ambiguitatea sociologică a familiei”: ea poate fi interpretată atât ca unitate, cât și ca grup.

Sintetizând cele spuse până acum, familia are durabilitate atestată ca instituție socială universală. Ea reproduce structuri definite pe criteriul diferențierii. Membrii familiei rămân în această calitate câtă vreme se integrează acestor structuri care îi precizează și, prin aceasta, îi

diferențiază nu numai de ceilalți oameni, dar și între ei, în interiorul familiei. Individualitatea personală se constituie prin asimilarea rolului familial (de soț, părinte, fiu, frate). Relațiile care generează cele mai importante structuri familiale, a căror eficiență socializatoare a constituit modelul multor alte instituții sociale sunt: relația soț-soție (care are la bază delimitarea rolurilor pe criteriul sexului), relația părinte-fiu (care se bazează pe delimitarea rolurilor pe criteriul vârstei) și relația fraternă (derivată din cele anterioare, aceasta este singura care consacră egalitatea condițiilor de precizare a individualității personale).

Egalitatea de șanse

Ca program social-politic, egalizarea șanselor diferitelor categorii sociale are la origine valorificarea egalității ca atare. Sursa acestei valorificări este de regăsit în drept și în teoriile dreptății sociale. Preocupările pentru refacerea structurilor sociale și pentru reducerea diferențelor date de apartenența la diferite categorii sociale au apărut în societățile europene odată cu Iluminismul și cu manifestarea conștiinței primatului rațiunii umane (aceiași în toți oamenii, indiferent de apartenența lor) față de orice inegalitate a identităților sociale. Egalitatea ca valoare a uniformizat, de la început, condițiile identitare ale oamenilor, diversitatea fiind, prin aceasta, înglobată în unitatea unui gen. Acest proces este baza pe care au fost edificate precepte precum „toate rasele sunt egale” (adică nu există diversitate între rase, toate fiind integrabile unui singur gen, toți oamenii aparținând aceleiași rase); „toți cetățenii sunt egali” (adică toți aparțin aceleiași Republici, având aceleași drepturi și îndatoriri). Mai cu seamă principiul egalității civile – în fața legii, a statului – este unul dintre cele care stau la baza pactului republican și se bazează pe ideea de unitate. Unitatea, în statele și societățile moderne, nu mai este rezumarea ierarhiilor sociale, ci uniformizarea stărilor; ea nu mai provine din dispunerea organică a stărilor sociale, ci dintr-un proiect social, manifestându-se într-un proces social de construire a noii ordini egalitare.

După secolul al XIX-lea, când raportul egalitate/inegalitate a fost disputat în teoriile lui Adam Smith, Auguste Comte, Marx și Engels, Alexis de Tocqueville, Frederic Le Play, John Stuart Mill, Artur de Gobineau sau Galton (cei din urmă susținători ai caracterului ereditar și natural al inegalității), secolul XX se caracterizează prin preocuparea aproape obsedantă pentru edificarea egalității sociale. În științele sociale are loc o adevărată explozie de cercetări de teren asupra condițiilor concrete, cel mai adesea materiale, de manifestare a inegalității sociale. Ele susțin propuneri de legi și proiecte de politici publice de înlăturarea sau de atenuare a diferențelor de condiții materiale sau a modalității de manifestare a condițiilor materiale în edificarea unei identități sociale și personale. Între cele două războaie mondiale, în Statele Unite, apar cercetări concentrate pe problemele inegalității dintre minoritățile religioase sau etnice, ale inegalității șanselor de a studia (Warner, Hanighurst și Loeb, 1944). Teoriile funcționaliste abordează – și acceptă – inegalitatea economică și socială (cu excepția abuzurilor), considerând drept normale diferențele de moduri de viață și de gândire izvorâte din acestea. Teoriile conflictului cercetează inegalitatea indusă de dominația claselor conducătoare, direct interesate în menținerea inegalității și primele responsabile pentru existența acesteia. Preocupările inițiate în cadrul unor curente teoretice precum interacționismul simbolic susțin capacitatea indivizilor de construire a unei identități – sine social – în mod independent de apartenențele la instituțiile tradiționale, numai pe baza demersurilor proprii de înfățișare (în mod explicit și subliniat exterioră) în societate, adică în public.

În a doua jumătate a secolului XX, mai ales în perioada 1960-1980, au avut loc analize care au arătat că influența originii sociale asupra carierei educaționale și cea a celor două variabile asupra inegalității dintre adulți, deși importante, nu au un rol determinant. Ca urmare, au fost propuse abordări foarte diverse ale inegalității sociale, fără ambiția, din partea sociologilor sau

antropologilor, de a putea explica sau depăși acest fenomen. Sunt studiate sărăcia, dar și așa-numitele bunuri pentru corp și spirit: sănătatea, cunoștințele, capacitatea intelectuală, stresul, șansele de studiu, integrarea/discriminarea (în funcție de rasă, sex, religie, mod de viață etc.), participarea la puterea politică, timpul liber, conținutul muncii, practicile culturale etc. În rândul claselor politice, însă, nu s-a renunțat la ambiția egalității sociale. Tendința actuală este depășirea proiectului egalității ca uniformizare. În teoria lui John Rawls (1971), inegalitățile nu sunt justificate de merite. Ele sunt permise numai în două cazuri, anume 1) dacă sunt în avantajul celor defavorizați sau 2) dacă sunt legate de poziții accesibile oricui (ideea de bază a egalității de șanse). Efortul asumat al societăților europene contemporane este de a gândi egalitatea pe baza complementarizării diferențelor. Ideea de dreptate socială în societățile capitaliste pare a fi inerentă înclinației omului modern de a se pune mereu în locul celuilalt, de a se verifica în permanență sub privirea celuilalt. Cât de valabilă și de eficientă este această înclinație în instituția familială, rămâne de stabilit în urma analizei.

Egalitatea în familie

Proiectele publice și politice au transformat modul de funcționare al instituțiilor raționale (sau publice) și au intervenit cu presiuni importante asupra instituțiilor tradiționale (familia, vecinătatea, grupul de prieteni). Primele manifestări ale egalizării rolurilor în familie au venit în opoziție cu unele dintre cele mai puternice forme de manifestare sau funcții familiale. Membrii familiei capătă identitatea publică personală (nu mai sunt percepuți prin identitatea lor familială, construită mai ales prin subordonarea față de tată, capul de familie). Copiii devin persoane sociale, iar pe seama controlului educației lor începe bătălia între mediul familial și acela al așa-numitelor „servicii sociale”. Ei sunt miza progresului, iar societatea care se construiește perpetuu trebuie croită pe măsura lor. De fapt, ei sunt cei care trebuie să răspundă „imperativelor” noii ordini, de la care atașamentul exagerat pentru valorile familiale i-ar putea abate. Ei nu mai aparțin doar familiei, căci reprezintă viitorul societății; ei sunt producătorii, cetățenii și soldații de mâine. Într-un asemenea context de idei, încă în timpul Revoluției franceze, Danton spunea că toți copiii „aparțin Republicii înainte de a aparține părinților lor”, iar Bonaparte va insista ca „legea să ia copilul încă de la naștere sub oblăduirea ei, să participe la educația sa, să-l pregătească pentru o profesie, să reglementeze cum și în ce condiții va putea să se căsătorească, să călătorească, să-și aleagă o carieră” (Duby, Aries [1985/1987] 1994/1997, p.127). În secolul al XIX-lea, Tocqueville observă, în America, metamorfoza familiei dintr-o instituție aristocratică, într-una democratică. Conform lui Tocqueville, prăbușirea stărilor familiale (a diferențelor structurale, a identităților de apartenență), care se manifestă însoțită de individualism social, trădează legătura politicului cu socialul și cu familialul. Legătura tată-fiu pierde conotația politică, tatăl exercitând o autoritate domestică pe care numai slăbiciunea și interesul fiilor o fac posibilă în perioada primilor ani de copilărie. Odată cu apropierea copiilor de tinerețe, relația tată-fiu se apropie de finalul formalității sentimentale: „aceleași obiceiuri, aceleași principii care-l îndeamnă pe unul să-și capete independența îl impulsionează pe celălalt să considere utilizarea ei un drept incontestabil” (Tocqueville, [1835/1840] 2005, p. 559).

Egalizarea se manifestă mai întâi acolo unde o anumită formă a sa era deja existentă: dintre cele trei tipuri de relații familiale care generează structura familială (parentală, conjugală și fraternă), relația dintre frați era cea mai egalitară, în sensul împărtășirii aceluiași valori, datorită originii și socializării comune. Cu toate acestea, frații nu vor avea „șanse egale”, fiind diferențiați de ordinea nașterii (în familia aristocratică mediteraneană numai primul născut avea drept de moștenire) și de sex (în aceeași cultură familială, fetele nu aveau drept de moștenire a domeniului familial). Introducerea egalității de șanse a însemnat, în primul rând, dispariția dreptului primului născut și a discriminării succesionale a fetelor. Apoi, restul relațiilor familiale sunt afectate: cea

dintre părinți și copii prin emanciparea tinerilor de tutela paternă, dar și a părinților de moștenitori. Copiii nu mai trebuie să merite moștenirea prin demonstrarea devotamentului față de familie și a supunerii față de părinți, iar părinții nu mai sunt apăsați de misiunea transmiterii unui domeniu către cei mai merituoși dintre urmași. Ca deținători ai averii familiale, ei au responsabilitatea individuală în administrarea ei, putând să o înstrăineze fără a avea de întâmpinat oprobiul grupului de apartenență. În sfârșit, relația conjugală suportă cel mai ușor infuzia de egalitarism, de vreme ce relația conjugală era una cu baze contractuale, în care clauzele sunt relativ ușor de schimbat, mai ales atunci când căsătoria nu mai are greutatea unei decizii dinastice (de întemeiere sau de continuare a unei descendenței legitime). Și aici, emanciparea este a ambelor părți, femeile și bărbații devenind individual responsabili, așadar discreționari gestionari ai tuturor capacităților lor (biologic-reproductive, material-economice, moral-afective, intelectual-educative). Emanciparea și egalizarea nu au fost ușor de acceptat, de vreme ce presupuneau renunțarea la singurele forme de statut real garant al prestigiului social (statutul de soț-soție, de mamă-tată, puternic valorizate de societate până în urmă cu mai puțin de un secol). Presiunea publică a fost sprijinită de programele politice de democratizare socială. Astfel, Engels dezagregă structura de roluri și statusuri prin substituirea lor cu altele, definite politic, căci în familie, bărbatul este burghezul, iar femeia, proletarul. Infuzia politică de egalitate în familie a avut ca unul din efectele așteptate creșterea mobilității sociale: „fiecare poate să pretindă să fie tratat pe picior de egalitate cu toți ceilalți în raporturile cu puterea publică. Niciun destin, niciun decret de ordin superior nu mai pot să mențină vreodată un individ în vârful sau la baza scării sociale. Nicio legătură de dependență personală nu poate să se interpună între individ și autoritatea politică din care s-a ridicat. Acest tip de societate favorizează individualismul: orice destin individual poate face obiectul unor speranțe legitime” (Coenen-Huther, 1997, p. 83, apud Segalen [1981] 2011, p. 17).

Presiunea politică continuă spre desăvârșirea egalității de rol și statut în familie. În 1970, în Marea Britanie este promulgată Legea Oportunităților Egale. De asemenea, în Suedia sunt acordate, prin lege, ajutoare pentru creșterea copiilor de până la 12 ani și este oferită posibilitatea alegerii – între mamă și tată – a celui care va întrerupe munca pentru creșterea copilului.

Destructurarea familiei

Cele două trăsături distinctive ale instituției enunțate de Berger și Thomas sunt în curs de a fi blocate în interiorul familiei. Istoricitatea, care, după cum am menționat, se referă la faptul că tipizările reciproce sau așteptările de rol, se edifică în cadrul unei istorii comune, este împiedicată de permanentele redefiniri de rol. În interacționismul simbolic, curent sociologic de explicare a lumii sociale edificat în Statele Unite și menționat deja ca una dintre cele mai eficace soluții euristice de edificare a individualismului, familia este înțeleasă ca o entitate dinamică, în care persoanele își modelează continuu existența și își definesc relațiile. Căsătoria, chiar și nașterea copiilor, implică, în virtutea egalității de statut social și familial al soților, modelarea unor noi definiții; procesul este cu atât mai complicat cu cât acestea trebuie să construiască o sub-lume, un fel de seră în care soții, două persoane cu biografii diferite și separate se poată coexista și interacționa. Cea de a doua condiție, anume controlul asupra comportamentului uman, prin care indivizii iau cunoștință despre exterioritatea și totodată obiectivitatea instituțiilor, este de asemenea îngreunată în cadrul familiei contemporane prin inversarea formală a controlului. Astfel, nu instituția familiei este cea care se impune cu obiectivitate membrilor ei, controlându-le și impunându-le conduitele asociate rolurilor care le revin, ci indivizii au capacitatea crescândă de a controla instituția familială, optând pentru una dintre multiplele forme care i se conced astăzi: structuri familiale complete (sau familia parentală), structuri familiale neparentale sau grandparentale, menaje de o singură persoană (celibat

definitiv sau temporar), uniuni de coabitare (consensuale) fără copii sau cu copii, menaje formate din persoane între care nu se stabilesc relații sexuale, menaje homosexuale și, desigur, formele familiale cunoscute, familia nucleară și familia cu 3-4 generații. Aceste forme sunt în continuă transformare, în efortul public susținut de a alina familia, ca formă socială întârziată din punct de vedere cultural – întârziere (cultural lag) dignosticată încă de acum jumătate de secol – contextului social-istoric actual. Egalitatea de șanse dă indivizilor posibilitatea practic nelimitată de a experimenta, alternativ sau simultan, mai multe din aceste forme alternative.

Consecința acestei flexibilizări extreme a familiei este pierderea structurilor de roluri de sex și vârstă constituite pe baza diferențierilor și obiectivate în instituția familială. În relațiile conjugale se reclamă împărțirea egalitară a sarcinilor, dar și iubirea, comuniunea totală, înțelegerea reciprocă deplină a unor personalități care se definesc, de altfel, ca unice și ireductibile. Presiunea asupra actului iubirii este atât de mare, încât Richard Sennett a creat termenul de „comuniune distructivă” pentru a desemna relația total deschisă, în care întregul adevăr despre propria viață este împărțit celuilalt, ca intimitate reciprocă. O asemenea implicare este extrem de costisitoare pentru persoanele obișnuite și duce la dezamăgire rapidă și la epuizarea resurselor de acceptare și integrare a unei personalități distincte de a noastră (Bauman și May, [1990] 2008, p.123). În relațiile parentale sau filiale este impusă educația non-directivă, mergându-se până la externalizarea și profesionalizarea aproape completă a funcției educative a familiei, controlul reciproc (al copiilor de către părinți și al părinților de către copii) al conduitelor, posibilitatea emancipării simetrice (abandonarea familiei atât de către copii, cât și de către adulți) și, în general, volatilizarea rolurilor de părinte/copil în beneficiul unei încheieri cât mai rapide a pactului intergenerațional.

Peste tot în Europa este atestată instabilitatea matrimonială, evoluția formelor alternative de coabitare, recompunerile familiale și scăderea ratei fertilității. Aceste fenomene nu sunt numai efectul politicilor insistente de egalizare a șanselor. Totuși, este nevoie să subliniem – ceea ce ne-am propus, în cadrul acestui articol – că aceste politici au o contribuție incontestabilă la anularea diferențelor structurale care au garantat, până acum, consistența instituțională a familiei.

Bibliografie

1. Bauman, Z. și May, T., 2008. *Gândirea sociologică*. București: Humanitas.
2. Berger, P. și Luckmann, Th., 2008. *Construirea socială a realității*. București: Art.
3. Duby, G. și Ariès, Ph., 1994/1997. *Istoria vieții private*, vol. VII. București: Meridiane.
4. Dumont, L., 1996. *Eseu asupra individualismului*. București: CEU Press.
5. Mihăilescu, V., 2007. *Antropologie. Cinci introduceri*. Iași: Polirom.
6. Nozick, R., 1997. *Anarhie, stat și utopie*. București: Humanitas.
7. Rawls, J., 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press.
8. Scruton, R., 2011. *Cultura pe înțelesul oamenilor inteligenți*. București: Humanitas.
9. Segalen, M., 2011. *Sociologia familiei*. Iași: Polirom.
10. Simmel, G., 1999. *Sociologie. Études sur les formes de la socialisation*. Paris: Presses Universitaires de France.
11. Tocqueville, A. de, 2005. *Despre democrație în America*. București: Humanitas.
12. Todorov, T., 2009. *Viața comună. Eseu de antropologie generală*. București: Humanitas.
13. Warner, W. L., Havighurst, R. J. Loeb, M. B., 1944, *Who Shall Be Educated? The Challenge of Unequal Opportunities*. New York: Routledge.